

ใครก็ได้...แต่ไม่มีใคร: ช่วงเวลาส่งท้ายปี พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน และการเมืองของความเหงา

“ใครก็ได้ มาคบหน่อย อยากมีคนแค่นิดาวันด้วย”

ในช่วงเดือนธันวาคม ข้อความทำนองนี้มักเวียนกลับมาปรากฏบนสื่อสังคมออนไลน์อย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของการโพสต์ข้อความตรง ๆ มีม หรือแม้แต่มุกตลกปนเศร้าที่ผู้คนส่งต่อหรือรีโพสต์กันอย่างรวดเร็วทันใจเอง ในเบื้องต้น ข้อความเช่นนี้อาจมองได้ว่าเป็นเพียงอารมณ์ขันของคนโสด หรือการระบายความเหงาแบบไม่จริงจังมากนักของคนจำนวนหนึ่ง ทว่าเมื่อมองให้ลึกลงไป ประโยคสั้น ๆ นี้กลับเผยให้เห็นบางสิ่งที่ยากกว่านั้น นั่นคือการที่อารมณ์ส่วนบุคคลถูกดึงออกมาทำงานในพื้นที่สาธารณะ และถูกทำให้เข้าใจร่วมกันได้ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมบางประการ

บทความนี้มองว่า ประโยค “ใครก็ได้ มาคบหน่อย” ไม่ได้เป็นเพียงถ้อยคำปะติดปะต่อของหนุ่มสาวชาวเน็ตกลุ่มหนึ่งในช่วงเวลาพิเศษของปี หากแต่ยังสามารถอ่านได้ในฐานะตัวบททางวัฒนธรรม (cultural text) ที่สะท้อนการจัดวางความสัมพันธ์ อารมณ์ และเวลาในสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมันปรากฏขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในช่วยท้าย ๆ ของแต่ละปี ช่วงเวลาที่ถูกยกให้มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ และถูกคาดหวังว่าจะต้องเติมเต็มด้วยการอยู่ร่วม การเฉลิมฉลอง และการเริ่มต้นใหม่

มุกที่ไม่ขำ: ความเหงาในฐานะอารมณ์สาธารณะ

การขึ้นปีใหม่ไม่ได้เป็นเพียงการเปลี่ยนปฏิทินเพื่อเข้าสู่ศักราชใหม่ หากแต่ยังเป็นช่วงเวลาที่สังคมร่วมกันกำหนดความหมายว่าการอยู่ด้วยกันคือสิ่งพึงประสงค์ ภาพการนับถอยหลัง เสียงโห่ร้อง “Happy New Year” และฉากคู่รักกอดจูบกันในเวลาเที่ยงคืน กลายเป็นสคริปต์ทางสังคมที่เรารู้กันอย่างเจียบ ๆ ว่า ในช่วงเวลานี้ การมีใครสักคนข้างกายคือรูปแบบชีวิตที่เข้าจังหวะ ในขณะที่การอยู่ลำพังกลับถูกทำให้ดูเหมือนการหลุดออกจากช่วงเวลาสำคัญนี้ ในบริบทเช่นนี้ เสียงเรียกหา “ใครก็ได้” จึงไม่ใช่เพียงความต้องการใครสักคนในเชิงส่วนตัว แต่เป็นถ้อยคำที่เกิดขึ้นท่ามกลางแรงกดดันของพิธีกรรมเวลาและบรรทัดฐานของความสัมพันธ์

ในสังคมร่วมสมัย ความเหงามักถูกเข้าใจในฐานะอารมณ์ส่วนบุคคล เป็นสภาวะภายในที่เกิดจากการขาดใครบางคน หรือการล้มเหลวในการสร้างความสัมพันธ์ที่มั่นคง ทักษะเช่นนี้ทำให้ความเหงาถูกวางให้อยู่ในขอบเขตของปัญหาส่วนตัวที่แต่ละคนต้องจัดการด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นผ่านการหาคู่ การขยายเครือข่ายสังคม หรือการปรับทัศนคติให้เข้มแข็งขึ้น อย่างไรก็ตาม การปรากฏซ้ำของถ้อยคำอย่าง “ใครก็ได้ มาคบหน่อย” ในพื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะในโลกออนไลน์ ชี้ให้เห็นว่าความเหงาไม่อาจถูกอธิบายได้เพียงในระดับปัจเจกอีกต่อไป

การที่อารมณ์ซึ่งเคยถูกมองว่าเป็นเรื่องส่วนตัวถูกเปิดเผยอย่างออกหน้าในรูปแบบของโพสต์ มีม หรือมุกตลก แสดงให้เห็นการเปลี่ยนสถานะของความเหงาจากความรู้สึกส่วนบุคคลไปสู่อารมณ์ที่หมุนเวียนในพื้นที่สาธารณะ ผู้คนอาจไม่ได้เปิดเผยความเหงาเพื่อขอความช่วยเหลือโดยตรง หากแต่เปิดพื้นที่ให้อารมณ์ดังกล่าวถูกมองเห็น รับรู้ และตอบสนองผ่านการกดไลก์ การแชร์ รีโพสต์ หรือการแสดงความเห็น กลไกเช่นนี้ทำให้ความเหงาเริ่มทำงานในลักษณะของอารมณ์สาธารณะ (public emotion) ที่ถูกสังคมร่วมกันรับรู้และตีความ

เอวา อิลลูซ (Eva Illouz) (2007; 2019) เสนอว่าอารมณ์ในสังคมสมัยใหม่ไม่ได้ดำรงอยู่โดดเดี่ยวในตัวบุคคล หากแต่ถูกผลิต จัดระเบียบ และแลกเปลี่ยนภายใต้เงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมร่วมสมัย ภายใต้กรอบนี้ ความเหงาไม่ใช่เพียงความรู้สึกที่เกิดขึ้น แต่เป็นอารมณ์ที่ถูกทำให้สามารถเล่าได้ แบ่งปันได้ และหมุนเวียนได้ในพื้นที่ที่ผู้คนเชื่อมต่อกันผ่านสื่อดิจิทัล การบอกเล่าความเหงาในรูปแบบมุกตลกจึงไม่ใช่การเบี่ยงเบนความรู้สึกอย่างผิวเผิน แต่เป็นวิธีทำให้อารมณ์นั้นสามารถดำรงอยู่ในสายตาของผู้อื่นได้โดยไม่ถูกผลักออกไปอยู่นอกบรรทัดฐาน

สิ่งที่น่าสังเกตคือ เมื่อความเหงาถูกแสดงออกผ่านท่าที่ขำขัน อารมณ์ดังกล่าวจะถูกทำให้เบาบางลงพอที่จะรับได้ในพื้นที่สาธารณะ แต่ในขณะเดียวกัน ความจริงที่ว่าความเหงานั้นต้องผ่านการแปลงรูปเป็นมุกตลกก่อนจะถูกยอมรับ ก็สะท้อนข้อจำกัดบางประการของสังคมร่วมสมัย ที่ความเหงายังไม่ใช่อารมณ์ที่สามารถถูกพูดถึงโดยตรงไปตรงมาได้เต็มที่ หากไม่ถูกห่อหุ้มด้วยรูปแบบการสื่อสารที่ทำให้ผู้อื่นรู้สึกสบายใจ เพราะอารมณ์ดังกล่าวไม่ได้ถูกมองว่าเป็นผลผลิตของสังคม

ในบริบทเช่นนี้ มุกตลกไม่ได้ทำหน้าที่เพียงสร้างเสียงหัวเราะ แต่ทำงานในฐานะกลไกทางวัฒนธรรมที่เปิดช่องให้อารมณ์ที่เปราะบางสามารถปรากฏออกมาได้โดยไม่แปลกแยกมากเกินไป ความเหงาในแง่นี้จึงไม่ได้หายไป หากแต่ถูกจัดวางใหม่ให้อยู่ในรูปแบบที่พูดได้ หัวเราะได้ และตอบสนองได้อย่างปลอดภัย นี่คือการตั้งต้นสำคัญในการทำความเข้าใจว่าทำไมช่วงเวลาสั้นปีอันเป็นช่วงเวลาที่อารมณ์สาธารณะถูกขับให้เข้มข้น จึงกลายเป็นบริบทที่ความเหงาสามารถปรากฏตัวออกมาอย่างชัดเจนเป็นพิเศษ

เมื่อการขึ้นปีใหม่คือพิธีกรรม

การขึ้นปีใหม่มักถูกเข้าใจในชีวิตประจำวันว่าเป็นการเวียนบรรจบของรอบปีที่นับเอาการหมุนของโลกรอบดวงอาทิตย์เป็นตัวตั้ง การเปลี่ยนผ่านจากวันที่ 31 ธันวาคมไปสู่วันที่ 1 มกราคมของแต่ละปีถูกนับว่าเป็นการเข้าสู่รอบใหม่ของการเวียนบรรจบ ทว่าหากมองจากมุมมองทางมานุษยวิทยา การเปลี่ยนผ่านลักษณะนี้ไม่ใช่เพียงความต่อเนื่องของการหมุนเวียน หากแต่เป็น

กระบวนการเชิงสัญลักษณ์ที่สังคมร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงของเวลามีความหมาย และสามารถรับรู้ได้ในระดับของประสบการณ์ การขึ้นปีใหม่นี้จึงเป็นตัวอย่งที่ชัดเจนของเวลาที่ถูกทำให้เป็นพิธีกรรม มากกว่าการเป็นเพียงช่วงเวลาทางกายภาพที่ไหลผ่านไปอย่างเป็นกลาง

แนวคิดเรื่องพิธีกรรมการเปลี่ยนผ่าน (rite of passage) ซึ่งเสนอโดยอาร์โนลด์ ฟาน เกนเนป (Arnold Van Gennep) (1960) อธิบายว่า การเปลี่ยนสถานะ ไม่ว่าจะเป็นสถานะทางสังคม ชีวิต หรืออัตลักษณ์ของบุคคล ล้วนต้องอาศัยกระบวนการเชิงพิธีกรรมที่ประกอบด้วยสามช่วงสำคัญ ได้แก่ การแยกออกจากสถานะเดิม (separation) ช่วงก้ำกึ่งหรือช่วงเปลี่ยนผ่าน (liminality) และการกลับเข้าสู่สถานะใหม่ (incorporation) แม้แนวคิดนี้จะถูกพัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายพิธีกรรมในสังคมดั้งเดิม แต่ต่อมานักมานุษยวิทยาได้นำไปใช้ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในสังคมสมัยใหม่อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะพิธีกรรมที่ไม่ได้จัดขึ้นโดยศาสนาหรือชุมชนดั้งเดิม หากแต่ถูกจัดวางผ่านสถาบัน สื่อ และการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

เมื่อพิจารณาการขึ้นปีใหม่นี้ผ่านแนวคิดนี้ จะเห็นได้ว่า ช่วงเวลาส่งท้ายปีทำหน้าทีเหมือนขั้นตอนของการแยกออกจากเวลาชุดเดิม ผู้คนถูกเชื้อเชิญให้ทบทวนปีที่ผ่านมา สรุปบทเรียน สะสางสิ่งที่ค้างคา และทิ้งบางอย่างในชีวิตไว้กับปีเก่า ขณะที่คืนวันที่ 31 ธันวาคมทำหน้าที่เป็นช่วงก้ำกึ่งอย่างชัดเจน เป็นเวลาที่ลอยตัวอยู่ระหว่างปีเก่าและปีใหม่ ระหว่างสิ่งที่กำลังจะผ่านไปกับสิ่งที่ยังมาไม่ถึง ช่วงเวลานี้มักเต็มไปด้วยกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นการนับถอยหลัง การจุดพลุ การดื่มสังสรรค์ หรือการร่วมพิธีทางศาสนา ทั้งหมดนี้สะท้อนความไม่แน่นอนของสถานะที่ยังไม่ถูกตัดสินอย่างสมบูรณ์

เมื่อเข้าสู่วันที่ 1 มกราคม สังคมก็ทำหน้าที่รับรองการเข้าสู่เวลาชุดใหม่ผ่านการเฉลิมฉลอง การอวยพร การใช้ปฏิทินใหม่ และการตั้งปณิธานสำหรับปีข้างหน้า ขั้นตอนนี้สอดคล้องกับช่วงของการกลับเข้าสู่สถานะใหม่ในกรอบของพิธีกรรมการเปลี่ยนผ่าน กล่าวคือ แม้โครงสร้างชีวิตในเชิงวัตถุจะไม่ได้เปลี่ยนไปโดยฉับพลัน แต่บุคคลถูกทำให้รู้สึกว่าได้ก้าวเข้าสู่ตำแหน่งใหม่ในลำดับของเวลาแล้ว การขึ้นปีใหม่นี้จึงทำงานทั้งในมิติของสัญลักษณ์และอารมณ์ เพื่อยืนยันความต่อเนื่องของชีวิตภายใต้กรอบเวลาที่สังคมร่วมกันรับรอง

สาระสำคัญคือ พิธีกรรมปีใหม่นี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยลำพังในระดับบุคคล หากแต่เป็นพิธีกรรมร่วมที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นผ่านการนับถอยหลังพร้อมกัน การเฉลิมฉลองในพื้นที่สาธารณะ หรือการรับรู้ภาพและเสียงของพิธีกรรมผ่านสื่อมวลชน การมีลักษณะเป็นพิธีกรรมร่วมเช่นนี้ทำให้การขึ้นปีใหม่นี้ไม่ใช่เพียงประสบการณ์เฉพาะบุคคล แต่เป็นกระบวนการจัดระเบียบประสบการณ์ของเวลาที่เชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกันในระดับสังคม นี่คือการเชื่อมโยงสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมดังกล่าวมีพลังในการกำหนดความหมายของการผ่านช่วงเวลาไปอย่างถูกต้องตามสคริปต์ในโลกสมัยใหม่

ในแง่นี้ ปีใหม่จึงควรถูกมองว่าเป็นช่วงเวลาที่สูงส่งความหมายของเวลาให้เข้มข้นขึ้น เป็นช่วงที่การเปลี่ยนแปลงซึ่งในชีวิตประจำวันอาจค่อยเป็นค่อยไป ถูกบีบอัดให้เกิดขึ้นภายในกรอบเวลาที่ชัดเจนและร่วมกันรับรู้ได้ พิธีกรรมการเปลี่ยนผ่านเช่นนี้เองที่วางเงื่อนไขให้ช่วงเวลาบางช่วงมีน้ำหนักเชิงสัญลักษณ์สูงกว่าเวลาช่วงอื่น ๆ และเตรียมพื้นที่ให้กับแบบแผนการปฏิบัติ ความคาดหวัง และการประเมินชีวิตซึ่งจะปรากฏชัดขึ้นในบริบทของปีใหม่

ใครอยู่ในพิธี ใครหลุดจากพิธี

เมื่อปีใหม่ถูกจัดวางให้เป็นพิธีกรรมการเปลี่ยนผ่าน การผ่านเข้าสู่เวลาชุดใหม่จึงไม่ได้เป็นเพียงประสบการณ์ทางปฏิทิน หากแต่กลายเป็นประสบการณ์ที่ต้องเข้าร่วมอย่างมีรูปแบบ พิธีกรรมดังกล่าวไม่ได้กำหนดกติกาอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรว่าใครต้องทำอะไร หากแต่สร้างแบบแผนของการมีส่วนร่วมที่ผู้คนรับรู้และปฏิบัติตามอย่างคุ้นชิน การนับถอยหลังร่วมกัน การเฉลิมฉลองในพื้นที่สาธารณะ หรือการร่วมรับรู้พิธีกรรมผ่านสื่อ ล้วนเป็นกลไกที่ทำให้ผู้คนรู้สึกว่าได้ตนเองกำลังอยู่ในช่วงเวลานั้นพร้อมกับผู้อื่น

อย่างไรก็ตาม ลักษณะเฉพาะของพิธีกรรมปีใหม่ในสังคมร่วมสมัย คือการที่พิธีกรรมนี้ดีกรอบความหมายของการอยู่ร่วม (togetherness) ให้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญของการผ่านช่วงเวลา การมีผู้อื่นอยู่เคียงข้างในคืนแคว้นดาวจึงไม่ได้เป็นเพียงองค์ประกอบเสริมของการเฉลิมฉลอง แต่ถูกยกระดับให้เป็นสัญญาณของการผ่านพิธีอย่างสมบูรณ์ ในทางกลับกัน การอยู่ลำพังในช่วงเวลาดังกล่าวไม่ได้ถูกระบุว่าเป็นความผิด คนจำนวนมากอาจไม่รู้สึกรู้สีกว่าการมีใครสักคนอยู่เคียงข้างเป็นสิ่งจำเป็น แต่นั่นทำให้คนเหล่านี้หลุดออกจากจังหวะของพิธีกรรมไปโดยปริยาย

สิ่งที่น่าสังเกตคือ กระบวนการนี้ไม่จำเป็นต้องอาศัยการตัดสินใจหรือการประณามจากผู้อื่นโดยตรง พิธีกรรมทำหน้าที่จัดวางตำแหน่งของผู้คนผ่านโครงสร้างของเวลาและความคาดหวังที่ฝังอยู่ในแบบแผนการเฉลิมฉลอง ผู้ที่สามารถมีส่วนร่วมในพิธีกรรมได้อย่างราบรื่นจะรู้สึกได้ว่าตนเองกลมกลืนไปกับช่วงเวลานั้น ขณะที่ผู้ที่ไม่สามารถเข้าร่วมตามแบบแผนได้มักจะรู้สึกถึงการเปลี่ยนผ่านที่ต่อเนื่องระหว่างชีวิตของตนกับจังหวะเวลาที่สังคมกำลังร่วมกันเคลื่อนผ่านไป

ในกรอบของพิธีกรรมการเปลี่ยนผ่าน ช่วงก้ำกึ่ง (liminality) เป็นช่วงเวลาที่ยากลำบากที่ยังไม่ถูกตอบอย่างชัดเจน และเต็มไปด้วยความคลุมเครือ พิธีกรรมปีใหม่ในสังคมร่วมสมัยขยายสถานะก้ำกึ่งนี้ออกไปไกลกว่าการเปลี่ยนผ่านเชิงเวลา หากแต่ทำให้การอยู่หรือไม่อยู่ในความสัมพันธ์บางรูปแบบ กลายเป็นตัวกำหนดประสบการณ์ของการอยู่ในช่วงก้ำกึ่งอย่างแตกต่างกัน สำหรับบางคน ช่วงเวลานี้เป็นพื้นที่ของการเฉลิมฉลองและการเริ่มต้นใหม่ ขณะที่สำหรับบางคน ช่วงเวลาเดียวกันกลับทำหน้าที่เปิดเผยช่องว่างระหว่างตนเองกับบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมที่พิธีกรรมได้กำหนดไว้แล้ว

ในแง่นี้ คีนเคาน์ดาวน์จึงไม่ใช่เพียงเลี้ยววินาทีระหว่างปีเก่ากับปีใหม่ หากแต่เป็นช่วงเวลาที่โครงสร้างทางสังคมทำงานอย่างเยียบเยิบในการจัดวางชีวิตของผู้คนบางกลุ่มให้อยู่ในพิธี และบางกลุ่มให้อยู่นอกพิธี ความแตกต่างนี้ไม่ได้เกิดจากการตัดสินใจเชิงศีลธรรม แต่เกิดจากการที่พิธีกรรมปีใหม่ได้กำหนดเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมไว้แล้วอย่างเป็นระบบ และทำให้ความไม่เสมอภาคในการผ่านเวลา ปรากฏออกมาในระดับประสบการณ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

“ใครก็ได้” กับตลาดความสัมพันธ์สมัยใหม่

เมื่อการผ่านพิธีกรรมปีใหม่ถูกผูกเข้ากับเงื่อนไขของการอยู่ร่วม ความสัมพันธ์จึงไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของความใกล้ชิดทางอารมณ์อย่างเดียว หากแต่ถูกดึงเข้าไปทำงานในฐานะทรัพยากรที่จำเป็นต่อการผ่านช่วงเวลาอย่างราบรื่น คำว่าใครก็ได้จึงไม่ใช่ถ้อยคำที่เกิดจากความสับสนทางอารมณ์อย่างไร้ทิศทาง หากแต่สะท้อนตรรกะบางอย่างของความสัมพันธ์ในโลกสมัยใหม่ได้อย่างชัดเจน นั่นคือการที่ความสัมพันธ์ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่สามารถจัดหา ทดแทน และใช้งานภายในกรอบเวลาที่จำกัด

ในสังคมสมัยใหม่ ความสัมพันธ์ไม่ได้ผูกแน่นอยู่กับเครือญาติ ชุมชน หรือพันธะระยะยาวแบบเดิมอีกต่อไป การหาคู่กลายเป็นเรื่องของการตัดสินใจส่วนบุคคลภายใต้เงื่อนไขของเสรีภาพ แต่เสรีภาพเช่นนี้ก็มาพร้อมกับโครงสร้างของตลาด ที่ทำให้การเชื่อมต่อระหว่างผู้คนต้องอาศัยการจับคู่ การเลือกสรร และการประเมินซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง ซิกมันด์ บาวแมน (Zygmunt Bauman) (2000) อธิบายว่าความสัมพันธ์ในสังคมร่วมสมัยมีลักษณะเปราะบางและชั่วคราวมากขึ้น เพราะถูกจัดวางให้อยู่ภายใต้ตรรกะของความคล่องตัวและความเป็นอิสระ ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถเข้าออกความสัมพันธ์ได้ง่าย แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้ความมั่นคงของความสัมพันธ์ลดต่ำลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Bauman 2000)

ภายใต้เงื่อนไขเช่นนี้ ความใกล้ชิดในมุขปาฐะไม่ได้ถูกแสวงหาเพียงในฐานะความสัมพันธ์ระยะยาว หากแต่ถูกประเมินจากความสามารถในการตอบเจตนาในห้วงเวลาที่เฉพาะเจาะจง คำว่าใครก็ได้จึงแสดงออกถึงการลดทอนคุณลักษณะเฉพาะของบุคคล เหลือเพียงคุณสมบัติขั้นต่ำคือการมีอยู่ในช่วงเวลาที่จำเป็นต้องมีใครสักคนตามสคริปต์ ความสัมพันธ์ในบริบทนี้มีลักษณะของการใช้แทนกันได้ (fungibility) บุคคลหนึ่งสามารถถูกแทนที่ด้วยอีกบุคคลหนึ่งได้ราบเท่าที่สามารถทำหน้าที่เชิงสัญลักษณ์บางอย่างได้สำเร็จ เช่น การยืนอยู่ข้างกันในช่วงนับถอยหลัง หรือการเป็นคู่ในสายตาของผู้อื่นในชั่วขณะนั้น

ตรรกะเช่นนี้ไม่ได้เกิดจากการเห็นแก่ตัวของปัจเจก หากแต่เกิดจากการที่โครงสร้างของเวลาและพิธีกรรมได้บีบอัดความต้องการทางสังคมให้มารวมอยู่ในช่วงเวลาสั้น ๆ ช่วงเวลาส่งท้ายปีจึงกลายเป็นจุดตัดที่ความสัมพันธ์ต้องพร้อมใช้งาน ผู้ที่ไม่สามารถจัดหาความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกับ

จังหวะนั้นได้ ไม่ได้ถูกประณามว่าเป็นผู้ล้มเหลว หากแต่ต้องเผชิญกับประสบการณ์ของการอยู่นอกจังหวะกับเวลาทางสังคมที่กำลังเคลื่อนผ่านไป

กล่าวได้ว่า คำว่า “ใครก็ได้” ไม่ได้บ่งชี้ถึงการไร้มาตรฐานของผู้พูด หากแต่เปิดโปงมาตรฐานที่สังคมร่วมสมัยกำหนดไว้กับความสัมพันธ์เอง นั่นคือมาตรฐานซึ่งวัดความสำเร็จของความสัมพันธ์จากความสามารถในการตอบสนองต่อจังหวะเวลา มากกว่าคุณภาพหรือความยั่งยืนของการผูกพัน เมื่อความสัมพันธ์ถูกดึงเข้าไปทำงานในตรรกะเช่นนี้ มันจึงไม่ใช่พื้นที่ของความใกล้ชิดอย่างเสรี หากแต่กลายเป็นกลไกหนึ่งในระบบที่จัดระเบียบการผ่านเวลาในโลกสมัยใหม่อย่างเจียบงัน

มุกตลกกับเศรษฐกิจของอารมณ์

ถ้อยคำอย่าง “ใครก็ได้ มาคบหน่อย อยากมีคนแคร์ด้วย” มักมาพร้อมน้ำเสียงที่คลุมเครือ ระหว่างความจริงใจ การหยอกล้อ และการกลบเกลื่อนความอึดอัด ความคลุมเครือนี้เองทำให้ถ้อยคำดังกล่าวสามารถหมุนเวียนในพื้นที่สาธารณะได้อย่างปลอดภัย เพราะมันไม่ได้บังคับให้ผู้รับสารต้องตอบสนองอย่างจริงจังเกินไป ในแง่นี้ มุกตลกไม่ได้เพียงทำหน้าที่สร้างความบันเทิง แต่เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ช่วยจัดการอารมณ์เปราะบางให้สามารถปรากฏออกมาได้โดยไม่กระทบขอบเขตที่สังคมยอมรับ

ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจอารมณ์ อารมณ์ไม่ได้ถูกเก็บไว้ในระดับปัจเจก หากแต่ถูกทำให้แลกเปลี่ยนได้ ถูกตอบสนองได้ และในบางกรณีก็ถูกประเมินคุณค่าได้ (Illouz 2007; 2019) ความเหงาเมื่อถูกเล่าในรูปแบบมุกตลก จะเปลี่ยนสถานะจากประสบการณ์ที่อาจน่าอับอายหรือหนักหน่วง กลายเป็นอารมณ์ที่ผู้อื่นสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ การตอบสนองเหล่านี้อาจไม่ได้สร้างความสัมพันธ์ที่มั่นคง แต่ก็เพียงพอจะทำให้ผู้พูดรู้สึกว่ามันเองไม่ได้เผชิญกับอารมณ์นั้นเพียงลำพัง

อย่างไรก็ตาม พลังของมุกตลกไม่ได้เป็นกลางในเชิงโครงสร้าง ในด้านหนึ่ง มุกทำหน้าที่เป็นกลไกการเยียวยาตนเอง ช่วยให้ผู้คนสามารถประคับประคองอารมณ์ที่เปราะบางในช่วงเวลาที่แรงกดดันทางสังคมเข้มข้นเป็นพิเศษ แต่ในอีกด้านหนึ่ง มุกตลกก็มีส่วนในการผลิตซ้ำบรรทัดฐานเดิม เพราะการที่ความเหงาต้องถูกแปลงให้อยู่ในรูปแบบที่บ่าได้ก่อนจะถูกละเลย สะท้อนว่าการอยู่ลำพังยังคงเป็นสถานะที่ต้องได้รับการอธิบายหรือชดเชย ความเหงาจึงไม่ใช่เพียงสิ่งที่ถูกเปิดเผยแต่ถูกจัดการให้เหมาะสมกับพื้นที่สาธารณะเสียก่อน

การหัวเราะร่วมกันกับมุกประเภทนี้จึงเป็นการรับรู้ร่วมกันที่ซ้อนทับกันอยู่สองชั้น ชั้นแรกคือการยอมรับประสบการณ์ของกันและกันในระดับผิวหน้า ว่าความเหงาเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ ขณะที่อีกชั้นหนึ่งคือการยอมรับเงียบ ๆ ต่อโครงสร้างที่ทำให้บางคนต้องรู้สึกโดดเดี่ยวในช่วงเวลาที่สังคม

คาดหวังการอยู่ร่วม การแลกเปลี่ยนอารมณ์เช่นนี้จึงช่วยบรรเทาความตึงเครียดเฉพาะหน้า แต่ไม่ได้ตั้งคำถามกับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ผลิตความเหงาขึ้นมา

ในบริบทของการส่งท้ายปี มุกตลกเกี่ยวกับการหาใครสักคนมาคบชั่วคราวจึงทำงานเป็นเหมือนวาล์วระบายความอัดอั้นทางอารมณ์ที่เกิดจากการบรรจบกันของพิธีกรรม เวลา และตลาดความสัมพันธ์ มันทำให้ผู้คนสามารถผ่านคืนสำคัญนั้นไปได้โดยไม่ต้องเผชิญหน้ากับความไม่สอดคล้องระหว่างชีวิตของตนกับบรรทัดฐานทางสังคมโดยตรง และนี่คือเหตุผลที่มุกในลักษณะนี้ยังคงถูกใช้อย่างต่อเนื่องซ้ำแล้วซ้ำเล่าในทุก ๆ ปลายปี

สรุป

บทความนี้เสนอว่า ช่วงเวลาส่งท้ายปีเก่าไม่ได้เป็นเพียงฉากหลังของความเหงา หากแต่เป็นช่วงเวลาที่โครงสร้างทางสังคมทำงานอย่างเข้มข้นในการจัดระเบียบอารมณ์ ความสัมพันธ์ และการผ่านเวลาของผู้คน ประโยคอย่าง “ใครก็ได้ มาคบหน่อย อยากมีคนแคร์ด้วย” จึงไม่ใช่เพียงถ้อยคำลอย ๆ ของปัจเจก หากแต่เป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมที่สะท้อนแรงกดดันของพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านเวลาและตรรกะของตลาดความสัมพันธ์ในสังคมร่วมสมัย

การวิเคราะห์ผ่านกรอบพิธีกรรมการเปลี่ยนผ่านชี้ให้เห็นว่า การขึ้นปีใหม่เป็นช่วงเวลาที่สังคมบีบอัดความหมายของเวลาให้เข้มข้น และกำหนดแบบแผนของการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจน ขณะที่การมองผ่านกรอบเศรษฐกิจอารมณ์และตลาดความสัมพันธ์ช่วยอธิบายว่า เหตุใดความใกล้ชิดจึงถูกทำให้ต้องพร้อมใช้งานทันเวลา และเหตุใดการขาดความสัมพันธ์ในช่วงเวลานี้จึงกลายเป็นประสบการณ์ที่รู้สึกหลุดออกจากจังหวะของสังคม

เมื่อความเหงาถูกแสดงออกในรูปแบบมุกตลก มันสามารถหมุนเวียนในพื้นที่สาธารณะและได้รับการตอบสนองในระดับหนึ่ง แต่ขณะเดียวกันก็ผลิตซ้ำบรรทัดฐานที่ทำให้การอยู่ลำพังต้องถูกอธิบายอย่างต่อเนื่อง คืบคลานปีจึงทำหน้าที่เสมือนกระจกที่สะท้อนให้เห็นการเมืองของอารมณ์ในสังคมสมัยใหม่—การเมืองที่ไม่ได้ทำงานผ่านคำสั่งหรือการประณามโดยตรง หากแต่ผ่านพิธีกรรมเวลา และรูปแบบการเชื่อมต่อที่สังคมยอมรับเป็นปกติ

ในแง่นี้ เสียงเรียกหา “ใครก็ได้” มิได้เป็นเพียงความปรารถนาเฉพาะหน้า หากแต่เป็นร่องรอยของโครงสร้างที่ทำให้ความสัมพันธ์ อารมณ์ และคุณค่าของการอยู่ร่วม ถูกผูกเข้ากับจังหวะเวลาที่สังคมกำหนดไว้แล้วอย่างแนบเนียน การทำความเข้าใจถ้อยคำเล็ก ๆ นี้อาจเปิดพื้นที่ให้เราตั้งคำถามต่อไปว่า สังคมร่วมสมัยจัดการกับความเหงาอย่างไร และใครคือผู้ที่ต้องแบกรับต้นทุนของการจัดระเบียบอารมณ์เหล่านั้นในทุก ๆ ครั้งที่เวลาเปลี่ยนผ่านไป

ผู้เขียน

วิสุทธิ์ เวชราภรณ์ นักวิจัย

ฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

รายการอ้างอิง

- Bauman, Z. (2000). *Liquid love: On the frailty of human bonds*. Cambridge, England: Polity Press.
- Illouz, E. (2007). *Cold intimacies: The making of emotional capitalism*. Cambridge, England: Polity Press.
- Illouz, E. (2012). *Why love hurts: A sociological explanation*. Cambridge, England: Polity Press.
- Illouz, E. (2019). *The end of love: A sociology of negative relations*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Chicago, IL: Aldine.
- Van Gennep, A. (1960). *The rites of passage* (M. B. Vizedom & G. L. Caffee, Trans.). Chicago, IL: University of Chicago Press.